

Unul dintre cele mai interesante fenomene sociale ale secolului al XV-lea din regatul ungar l-a constituit dezvoltarea și afirmarea nobilimii românești. Ea este continuatoarea directă a clasei feudale a poporului român, cnezimea, mai exact, a unei părți restrânse, care la jumătatea secolului anterior se afla pe domeniile regale. Timp de peste un secol, până la începutul domniei lui Matia Corvin, cnezii și voievozii români au reușit să obțină confirmarea oficială, prin acte, a posesiunilor lor și statutul de nobil¹. În această competiție, foarte dificilă și cu multe condiționări și particularități, nu au intrat din start cnezii de pe moșiile particulare și ale bisericii, de pe cele care au ajuns pe mâini particulare în acel interval, inclusiv cei care au ajuns în dependența cnezilor deveniți nobili și cei care au rămas pe domeniile regale în stare de dependență. Așa încât nobilimea la care ne referim reprezintă doar o parte minoră a elitei poporului român, anume aceea care a reușit, adesea cu importante compromisuri, să-și salveze libertatea, în primul rând moșiile și statutul social, prin acte de danie și privilegii individuale sau de grup. Este vorba de cei din comitatul Maramureș, banatul Severinului (cu districtele privilegiate care ținuseră de comitatul Caraș, destrămat), unde nobilimea în totalitate era românească la mijlocul secolului al XV-lea, comitatul Hunedoara, unde era majoritară, mai ales datorită celei din districtul Hațeg, precum și zonelor colinare și submontane din comitatele Timiș, Arad, Zarand, Bihor, Cluj, Bereg ș.a. Alăturăm aici și Țara Făgărașului, a cărei boierime se găsea în intervalul cercetat abia la începutul contactului său cu instituțiile regatului ungar. Deși puternic minoritar numeric, atât în cuprinsul Transilvaniei, cât și al Ungariei propriu-zise, de care țineau administrativ Maramureșul, Crișana și Banatul, format covârșitor din elemente sărace, grupul nobilimii române s-a impus printr-o fizionomie particulară (stăpânirea pamântului după *jus keneziatus*, justiție după *jus valachicum*, instituții proprii, parțial de religie ortodoxă etc., toate acestea cu contaminările inevitabile din partea instituțiilor oficiale), printr-un rol major în apărarea regatului contra turcilor, încât ei au fost în epocă, spre deosebire de nobili de alte origini asimilați nobilimii ungare, desemnați multă vreme cu calificativul etnic: *nobiles valachi*². Cu deosebire în vremea Corvineștilor, ridicați ei înșiși din

¹ Pentru acest proces, vezi sinteza recentă a lui I.-A. Pop, *Elita românească din Transilvania în secolele XIII-XIV (origine, statut, evoluție)*, în vol. *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, Edit. Muzeului Sătmărean, 1997, p. 36-55 și studiul nostru *Cnezi și nobili români în vremea Corvineștilor*, *ibidem*, p. 110-128.

² A.A. Rusu, *Un formular al cancelariei regale din epoca lui Iancu de Hunedoara pentru nobilii români din Transilvania*, în *ActaMN*, 20, 1983, p.155-170; I. Drăgan, *Aspecte ale relațiilor dintre*

rândurile acestui grup social, nobilii români și-au consolidat pozițiile, numărul, statutul, averea, ridicându-se pe scara socială, pe baza meritelor militare și a unei politici favorabile a puterii centrale. Se ajunge astfel ca nobilimea românească să cunoască, *mutatis mutandis*, aceeași stratificare ca și nobilimea regatului, adică: nobilime de rând, fruntași (*potiores*), aleși (*proceres*, *egregii*) și chiar câteva familii de baroni și magnați, la care mai putem adăuga câteva contingente importante de nobilime condiționară, de pe domeniile coroanei, ale bisericii și particulare.

În cele ce urmează vom încerca să identificăm doar familiile de aleși români din intervalul cercetat, atâtea câte am putut identifica cu certitudine, sub forma de scurte fișe monografice cu date extrase din bibliografia care ne-a fost accesibilă.

Să ne oprim succint asupra termenilor și caracteristicilor acestei categorii. Prin acumulări succesive de avere, în urma unor danii regale și datorită relațiilor de familie, unii nobili români depășiseră încă înainte de 1440 starea de nobili de rând, stăpâni peste un sat sau o parte de sat, moștenite din familie. Ca familiari în serviciul direct al regelui său al unor mari dregători, ei au ocupat treptat diferite funcții civile sau militare, și-au sporit veniturile bănești și domeniile, ridicându-se pe o treaptă superioară în cadrul unităților administrativ-teritoriale din care proveneau. Un izvor contemporan menționează pe "fruntașii nobililor, pe care îi numim îndeobște aleși și din care într-un comitat sunt abia doi sau trei"³. Observăm că termenul folosit pentru desemnarea acestei categorii este acela de "fruntași" (*proceres*), pentru care termenul de adresare este "ales" (*egregius*), similar cu "mărit"⁴ (*magnificus*), calificativul pentru baroni și magnați. Pentru a evita confuzia cu categoria fruntașilor (*potiores*), care desemnează pe nobilii înstăriți de la nivelul comitatului, am preferat utilizarea termenului românesc de "ales", care traduce pe *egregius*. Aleșii sunt în fapt "fruntașii fruntașilor", adică acei nobili din comitat care, pe lângă avere de oarecare mărime, îndeplineau și o funcție de stat de o anume importanță (cel puțin o pârclăbie importantă). Din rândul lor făceau parte marii proprietari, comiții, castelanii și alți dregători, cu alte cuvinte, fruntași comitatensi și dregători teritoriali sau funcționari de un anumit rang la Curte. În a doua jumătate a secolului al XV-lea s-a manifestat o tendință de extindere a acestei categorii, prin includerea în ea a castelanilor, de pildă, și a altor

români și puterea centrală în timpul domniei lui Matia Corvin (1458-1490), în *Revista Istorică*, serie nouă, tom 3, 1992, nr. 905-916.

³ "...sine proceribus nobilium, quales egregios vulgo vocamus, quales etiam in uno comitatu vix duo vel tres sunt..." (Apud Kubinyi, în *Somogy megye multjából*, Kaposvár, 1973, p.35, nota 18.)

⁴ Termenul vechi românesc este, de fapt, *măre* sau *mări*, din care a derivat în mediul maghiarofon *More*, devenit nume de familie pentru numeroși nobili români (Vezi articolul nostru cu acest subiect în "*Arhiva genealogică*", 1996 - în curs de apariție). Din aceeași familie, cu același sens este *măria-sa* (*măria-ta*).

dregători de rang inferior⁵. Din rândurile lor congregația nobiliară a comitatului își alegea delegații care s-o reprezintă la dietă; unii dintre ei erau desemnați ca asesori la tribunalul voievodal sau la cel regal și erau chemați ca membri extraordinari în consiliul regal. Ei sunt reprezentanții păturii mijlocii a nobilimii (magh. *köznemeség*), care cauta să restrângă în favoarea sa o parte din puterile marii nobilimi⁶. Cu atributul de *egregius* erau desemnați și foștii baroni, adică cei ce nu mai exercitau funcția și fiii lor⁷.

Majoritatea "aleșilor" români sunt în mod indubitabil creația Corvineștilor și distincția lor este legată în primul rând - uneori chiar exclusiv - de o funcție, fără a fi susținută de un domeniu pe măsură. Sub Iancu de Hunedoara, familiarii săi: căpitani, dregători, consilieri, au fost cei dintâi care au primit danii în afara satului de origine, începând să-și constituie un domeniu propriu-zis. Daniile se făceau cel mai frecvent în zonele apropiate reședinței sau garnizoanei în care servea cel în cauză, în unele cazuri, în apropierea capitalei sau pur și simplu acolo unde existau posesiuni revenite dreptului de danie al suveranului.

Se cuvine observat aici faptul că promovarea în această categorie este rezultatul nu numai al meritului celor în cauză, ci și al efortului de identificare a acestor familii cu nobilimea regatului. Nu avem nici un dubiu că absolut toți cei recenzați mai jos erau catolici sau cel puțin pe linia unirii florentine și mulți au contractat căsătorii din afara mediului românesc, de obicei în familii de același rang. Prin funcții, căsătorii și achiziții patrimoniale, unele familii și-au schimbat reședința în alte regiuni, suferind un proces de asimilare rapidă. Chiar cele rămase pe loc s-au îndepărtat mult de nobilimea de rând, de regulă modestă ca avere și puternic legată de tradițiile sale românești.

Un fapt demn de remarcat îl constituie proveniența unei părți considerabile a "aleșilor" din elita cnezială și voievodală românească. În Hațeg, de pildă, familiile nobililor din Râu de Mori, Densuș, Peșteana, Ciula aveau reprezentanți în conducerea districtului hațegan în calitate de cnezi jurați încă de la jumătatea secolului al XIV-lea și același lucru se poate verifica pentru familii de *egregii* din Banat și Maramureș. În mod obișnuit, statutul de "ales" era împărtășit de întreaga familie, cuprinzând frații și urmașii. Înregistrăm însă și câteva cazuri individuale, de obicei legate de funcții episodice, fără urmări notabile în ce privește statutul familiei respective, sau pe care nu le cunoaștem datorită curenței materialului documentar.

⁵ E. Fügedi (*A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása*, Budapest 1970, p.10) constata pentru castelanii din prima jumătate a secolului XV apelativul *nobilis vir*, câtă vreme sub Corvinești, treptat și în legătură și cu mărirea averii, sunt tot mai mult calificați ca *egregii*.

⁶ Despre rolul său după 1490, A. Kubinyi, *A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagello-korban*, Budapest, 1984 (separatum).

⁷ Pentru caracteristicile acestei categorii, a se vedea E. Fügedi, *op.cit.*, p. 8 și urm.

Din lista noastră lăsăm la o parte acele familii sau ramuri care au intrat în rândul baronilor regatului ungar. Afară de Corvinești și Dragfiești, în aceasta categorie au pătruns doar reprezentanți ai familiilor din Ciula (More, Ficior) și Ungur de Nădăștia în timpul lui Matia Corvin și Dej de Timișel (de Iclod) sub Vladislav II. Trebuie observat, de asemenea, că indiciile documentare principale ale apartenenței la păturile superioare ale nobilimii, calificativele *egregius* pentru fruntași și *magnificus* pentru baroni și magnați nu pot fi nicidecum un indiciu exclusiv, întrucât în actele vremii sunt utilizate cu destulă relativitate. Ele se cer confirmate cu alte elemente, cum sunt funcțiile de un anumit nivel, mărimea averii, statutul celor cu care se afla în raporturi de familie și familiaritate.

Prezentăm în continuare familiile "aleșilor" grupate pe regiunile de origine: Hațeg+Hunedoara (9+1 familii), Banat (11), Maramureș-Bereg (3), altele (3), la care adăugăm o listă de prezumtivi, din rândul unor dregători de rang similar, dar care nu apar cu calificativul de *egregius* al acestei categorii.

1. *Fărcădin (de Farkady)*. La anul 1431, Ana Căndea anunța decesul soțului ei, "alesul" Ioan de Fărcădin, cerând scaunului comitatens amânarea proceselor sale⁸. El era fiul lui Oancea de Fărcădin, al cărui fiu Sclavoi (*Sclavoy*, *Zlawsh* - poate chiar o poreclă a acestui Ioan sau a fraților săi Vladul său Litovoi) a fost jurat în scaunul districtual în anii 1411-1418⁹. Căsătoria lui Ioan cu o femeie din familia Căndeștilor de Râu de Mori indica de asemenea apartenența sa la elita locală. Fiul său Ștefan s-a remarcat în campanii lui Iancu de Hunedoara, îndeosebi în cea din Bulgaria și Serbia (1443-4), în luptele de la Zlatița și Cunobița, fiind dăruit de guvernator cu jumătate din vama Hațegului¹⁰. Mai târziu el apare cu numele de Ștefan Pârcalab de Fărcădin, însă nu avem știre unde a îndeplinit aceasta funcție¹¹.

2. *Peșteana (de Pesthyen, Pesthyeny)*¹². Andrei de Peșteana descinde și el dintr-o familie de cnezi jurați ai Țării Hațegului, tatăl său Mihai fiind menționat la 1418, în ultimul act cunoscut emis de adunarea cnezială, iar strămoșul său, preotul Balcu, în primul act cunoscut al acestei instituții, din anul 1360¹³. Andrei de Peșteana este amintit întâi în anul 1430 ca om regesc, numit de către voievodul Transilvaniei cu ocazia unei danii pentru Căndești¹⁴. În octombrie 1436 se găsea la

⁸ *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea*, vol. I 1402-1473 (ediție A.A.Rusu, I.A. Pop, I.Drăgan), Cluj-Napoca, 1989 (în continuare: *Izvoare Hațeg I*), 66.

⁹ I.A. Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, 1991, p. 61-62.

¹⁰ *Izvoare Hațeg*, I, 107, actul de danie din 1 mai 1446, Timișoara.

¹¹ Despre familie, v. A.A.Rusu, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1977, p.203-206.

¹² A se vedea articolul nostru *Un român ardelean în solie la Ștefan cel Mare la 1475*, în AIIAI, 24/2, 1987, p.357-362.

¹³ *A Hunyadmegyei történeti és régészeti társulat évkönyve*, 1884, II, p. 32, respectiv 1881, I, p.60.

¹⁴ *Izvoare Hațeg*, I, 63.

Praga în suita regelui Sigismund, de la care solicita confirmarea drepturilor sale de proprietate în Peșteana și satele învecinate: Răchite, Dumbrăvița, Breazova, Brădet, Grădiște, Ostrov și Poieni¹⁵. Intra apoi în serviciul lui Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, unde îl întâlnim într-un act din 13 ianuarie 1444 ca *egregius*, familiar al acestuia (*egregii Andree de Pestien familiarii fidelis nostri dilecti magnifici Johannis de Hwnyad*), obținând danii pentru alte trei posesiuni din comitatul Hunedoara¹⁶. Ultima oară apare în anul 1447, ceea ce ar sugera pieirea sa în expediția nefericită încheiată pe Câmpia Mierlei din anul următor.

Din aceeași familie, probabil văr cu Andrei, s-a ridicat Mihai de Peșteana fiul lui Ladislau, menționat întâi în anul 1447 în calitate de curtean al lui Iancu (*virtuosis gestis nobilis Michaelis de Pestenye nostri aulici*)¹⁷, ceea ce sugerează un anumit stagiul în slujbă. Datele care există despre el indică o anumită specializare în probleme economice: strângător de dări, comite al Maramureșului între anii 1451-1462, ceea ce implica și funcția de cămăraș al salinelor de acolo (*camerarius salium Maramorosiensium*). Retras la Curte după expediția regală din anul 1462 spre Muntenia, probabil în administrația cămării regale - postum este amintit ca Mihai "Cămărașul" - îl mai întâlnim în misiuni diplomatice cu dominantă comercială la Radu cel Frumos în anul 1470 și probabil la Ștefan cel Mare în 1475. Nu cunoaștem biografia fiilor săi Nicolae și Grigore, care se judecau după moartea tatălui cu rudele din Peșteana, pentru averea de acolo. Mihai de Peșteana avea și el proprietăți în satele din jur: Răchitova, Peștenița, Dumbrăvița, Răchite și Ohaba¹⁸. Funcția din Maramureș îi va fi adus cu siguranță venituri însemnate, pe care însă nu le cunoaștem deocamdată.

3. *Mușina de Densuș* (*Mwsyna de Demsews*). Familia Mușina de Densuș provine de asemenea dintre cnezii frunțași ai Țării Hațegului. "Alesul" Alexandru Mușina este fiul lui Ioan fiul lui Stoian, cnez jurat la 1411, iar Nicolae și preotul Dalcu, din familii înrudite, erau în componența aceleiași instituții la 1360. Frații Ștefan și Alexandru Mușina, împreună cu nobilii bănățeni din Cerna și Bizere au intrat în anul 1438 în slujba lui Iancu de Hunedoara, ajuns ban de Severin, contribuind cu 5000 de florini din veniturile proprii la întreținerea cetăților Severin, Gureni, Orșova, Peciu, Zinița, Caransebeș și Mehadia¹⁹. Ștefan a pierit prin 1443-1444, probabil în război, însă Alexandru a trăit până pe la 1500, slujind pe Iancu de Hunedoara și, la începutul domniei sale, pe Matia Corvin. Exceptând familiaritatea în raport cu casa Corvineștilor, nu avem date care să ateste exercitarea unei anumite funcții. "Alesul" Alexandru Mușina poseda însă și o

¹⁵ *Ibidem*, 74.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 96: dania pentru Sântămăria de Piatră și 2 predii Călan. Vezi și nr 97, actul din 26 ianuarie, Belgrad, confirmarea posesiunii Sâncrai, de lângă Deva, obținută, se pare, anterior.

¹⁷ *Ibidem*, 129.

¹⁸ *Ibidem*, 129, 210.

¹⁹ Pesty, *Szörény*, III, 55.

avere, în parte moștenită, care îl situa printre frunțașii Hațegului. Domeniul familiei cuprindea: Densușul, Răchitova, Mesteacăn, Cernișoara, Cerna, Ableu, Laculya, Stei, Criva, Poieni, Păucinești, Grădiște (Sarmizegetusa), Hățăgel, Totești, Hășdău, Bunila, Ohaba, Peștișel și Petros, în total 19 posesiuni hațegane, la care se mai adăugau câteva bănățene, între care Recașul și Zegehaza. A fost căsătorit cu Ecaterina de Gârliște. Sora sa Neacșa, căsătorită cu un Arca din Oltenia, va avea și ea urmași din categoria "aleșilor", care vor disputa cu Mușineștii întâietatea la Densuș. Aceștia au dispus de timpuriu de o putere economică, ce le-a permis să ctitorească cu siguranță biserica de la Răchitova și să o zugrăvească pe aceasta și pe cea de la Densuș. În secolul XV Mușineștii își stabilesc reședința principală la Răchitova, în vecinătatea Densușului, unde ridicau și o fortificație de tip donjon. Fiii lui Alexandru, Gheorghe și Andrei, vor prelua chiar numele nobiliar după această reședință, acela de "Mușina de Răchitova" (*Morsyna de Rekethye, Morsinai*).

4. *Cândea de Râu de Mori (Kende, Kendeffy de Malomwyz)*²⁰. Familia Cândea de Râu de Mori, având în rândurile sale un decapitat în evenimentele din anii 1359-1360, a revenit în elita hațegană chiar la începutul secolului al XV-lea, prin Ioan fiul lui Cândea, cnez jurat al scaunului hațegan. Membrii săi au urmat calea colaborării reciproc profitabile în raporturile cu regalitatea maghiară, inaugurată de Sigismund de Luxemburg, obținând mai multe confirmări, scutiri și dării de moșii, precum și a vămii de la Poarta de Fier, prin 1430. De pe acum Căndeștii dispuneau de venituri, care le permiteau să ia moșii ca zălog, ceea ce va fi una din căile urmate în deceniile viitoare pentru sporirea patrimoniului familial. Ridicarea familiei în rândul "aleșilor" s-a realizat însă în urma antrenării fraților Cândea și Ioan Cândea și a fiilor acestuia Mihai, Ladislau (Lațcu), Ioan Cândreș și Nicolae alături de Iancu de Hunedoara, încă de la începutul voievodatului său. Într-o danie dănie din 16 aprilie 1443, Căndeștii, mai puțin Mihai, mort între timp, apar ca familiari ai voievodului, iar la sfârșitul anului 1445 ca *egregii*, în urma numirii lui Ioan Cândreș în funcția de comite al Maramureșului și castelan de Hust și a lui Cândea de comite al Beregului și castelan de Muncaciu. Cam în aceeași perioadă Ioan Cândea și, la moartea sa în anul 1448, fiul său Ladislau (Lațcu) au fost numiți castelani ai cetății Hațeg, ceea ce consacra întâietatea familiei asupra "Țării" de origine. Cu Ladislau și Ioan Cândreș familia se divide: primul rămâne în Hațeg, punând bazele familiei *Kendefi* (sau *Kendeffy* = al lui Cândea, Cândescu), celălalt se stabilește în comitatul Satu Mare, apoi la Curtea de la Buda, urmașii săi numindu-se *Kenderessy* (= al lui Cândreș). Cei doi frați și urmașii lor moștenesc în Hațeg în comun, din averea părintească, 19 posesiuni, din care, 9 întregi, 7 pe

²⁰ Cele mai recente contribuții la istoria familiei, cu toată bibliografia inclusă, la A:A.Rusu, *Cnezi români din Transilvania în epoca lui Iancu de Hunedoara - Căndeștii din Râu de Mori*, în Revista Istorică, 37, 1984, nr.6, p.556-568 și idem, *Cititori și biserici*, p.275-281.

jumătate și părți în alte trei²¹. Căndeștii sunt primii nobili români din Hațeg care au reușit, încă în vremea lui Iancu, prin privilegiile repetate, să-și degreveze posesiunile de toate obligațiile de sorginte cnezială (cens cnezial, cincizecime etc.) și să le transforme în proprietăți nobiliare depline. La 1462 au obținut și imunitatea juridică, cu alte cuvinte "dreptul paloșului". La moșiile părintești amintite mai trebuie să adăugăm posesiunile dobândite de fiecare în parte, mai ales de Mihai fiul lui Ladislau și de fiul său Ladislau Kendefi, deosebit de activi pe acest teren, pomenita vamă de la Poarta de Fier, târgul de Sântămăria Orlea și vama târgului Hațeg, posesiunile din depresiunea Jiurilor, veniturile din zlătărit ș.a. Dintr-un inventar din secolul trecut rezultă că în arhiva familiei se păstrau 83 de acte dinainte de anul 1500²², ceea ce reprezintă iarăși un record absolut în rândul familiilor nobile românești. Puterea familiei este subliniată și prin construirea cetății de la Colț pe moșia Râu de Mori - Suseni, la care se adăuga cetatea Hațegului (azi la Subcetate), pe care și-o însușesc ca pe un simplu "turn", înșelând practic pe regele Matia. Ei au fost și ctitori remarcabili: o biserica de zid chiar în Râu de Mori și o mănăstire câțiva kilometri în amonte pe valea Râușorului sub cetatea Colț. Au rectitorit vechea biserica de la Sântămăria Orlea, iar Ioan Căndreș este fondatorul unei capele catolice la Hust, unde rezida în calitate de comite de Maramureș și castelan. La Râu de Mori Mihai Kendefi (*Michael Kendeffy de Malomwyz*) participa între fruntași (*proceres*) la Dieta ungară din primăvara anului 1492 și este pomenit ca asesor jurat la tribunalul voievodal în anul 1499, ceea ce reflecta poziția preeminentă a Căndeștilor în rândul nobilimii din comitatul Hunedoara și chiar din Transilvania.

5. *Căndreș de Râu de Mori (Kenderes, Kenderessy de Malomwyz)*. Serviciul îndelungat al lui Ioan Căndreș în părțile nord-vestice ale Transilvaniei: comite al Maramureșului (1445-1449), al Beregului și Ugocei (1449-1455) și căsătoria cu sătmăreanca Elena de Cehăluț l-au legat definitiv de acele părți. El își stabilea reședința în localitatea Varsan din comitatul Satu Mare și își constituia, mai ales prin cumpărări și zălogiri, un domeniu destul de întins, în cuprinsul comitatelor Satu Mare, Sabolciu, Ugocea, Bereg și Zemplin. Concomitent și-a păstrat și partea din posesiunile hațegane, pe care le administra printr-un provizor nobil aflat la curtea sa din Râu de Mori. În această funcție se găsea în preajma anului 1500 nobilul Ioan More de Zeicani (Pâclișa). Ioan Căndreș a făcut parte dintre veteranii lui Iancu de Hunedoara, alăturându-se fără rezerve domniei fiului său ajuns pe tron, în calitate de comandant militar și de consilier. Cât de mult a

²¹ Dl. 30490; *Hurmuzaki-Densuşianu*, II/2, 334, p. 378-379, mandatul regelui Vladislav II din 1 iulie 1496, Buda, de punere a aleșilor Mihai Kendefi și Petru Kenderesy în stăpânirea posesiunilor Râu de Mori, Suseni, Gureni, Ostrovel, Nucșoara, Ohaba-Sibișel, Valea Dăljii, și Federi, a jumătății posesiunilor Ponor, Baru, Cârnești, Pâclișa, Unciuc, Sânpetru și Reea și în părțile lor din Poieni, Galați și Fizești, pentru faptele lor de credință.

²² Rusu, *Căndeștii*, p.557.

fost prețuit de către rege ne-o arată termenii extrem de elogioși ai diplomei din 18 decembrie 1462, adevărată cronică eroică a întregii familii Căndea. Ea elogia "credința strălucită, înaltele virtuți și nenumăratele merite ale credinciosului nostru iubit", faptul că, "lăsându-se condus de solitudine neobosită, s-a făcut extrem de plăcut" lui Iancu și regelui Matia, faptele sale de vitejie din cunoscutele campanii antiotomane, "dar și în alte însărcinări și treburi de război, în care pomenitul Ioan Căndreș, cu toată credința și sporindu-și continuu eforturile, de la tinerețe și până în această vreme, s-a arătat folositor și neobosit pentru sfânta coroană a țării noastre și a îndeplinit slujba, când ca sfătuitor înțelept, când ca soldat preaviteaz"²³. Dintre fiii săi, documentele îi rețin îndeosebi pe Petru Căndreș și pe Andrei Căndreș, ultimul, curtean în perioada 1495-1507, mort la Sighișoara, în timpul unei misiuni pentru stărpirea răufăcătorilor din Transilvania.

6. *Ciulanii (de Chwla, Chwlay)*²⁴. Dintre numeroșii fii ai nobilului Vladul de Ciula, doi au intrat în rândul baronilor: Ladislau Ficior și Gheorghe More, alți doi au fost clerici: Filip More și Ioan More, iar unul, Matia, a dispărut prematur. Rămân alți trei: Oancea, Nicolae și Mihai, care se încadrează categoriei aleșilor, datorită funcțiilor în primul rând, întrucât domeniul familiei a rămas cu totul modest în pofida pozițiilor publice dobândite.

Ioan, menționat în documente în forma hipocoristică Oancea (*Wancha*) sau combinat Ioan Oancea, este singurul a cărui carieră de maturitate s-a desfășurat în Transilvania. Prima sa mențiune, în funcția de castelan de Unguraș, pomenit între anii 1479-1489, confirmă participarea sa la lupta de pe Câmpul Pâinii alături de voievodul Ștefan Bathori. În anii '80 a reprezentat familia la procesele numeroase cu nobilii din Fărcădin. Căsătorit cu Elena de Haranglab, și-a constituit un domeniu propriu în comitatul Târnava, cu reședința la Gănești (*Galfalva*). Urmașii săi: Sebastian, Emeric, Petru și Gheorghe, purtând numele nobiliar Vancea de Gănești sau de Ciula (*Vancha de Galfalva*, - *de Chwla*) apar după moartea sa, întâmplată prin 1494, în legătură cu unele moșteniri comune cu ceilalți membri ai familiei din Ciula.

Nicolae de Ciula poreclit Căndea fost ban la Șabaț în intervalul 1494 - 1508, pe când fratele său Gheorghe More comanda Belgradul. Un alt frate, din a doua căsătorie, Mihai More, a fost căpitan al Belgradului și a negociat capitularea din 1521, după o rezistență eroică disperată.

²³ Hurmuzaki-Densușianu, II/2, p. 138-140: "...consideravimus preclaram fidem inclitas virtutes multimodaque obsequiorum genera fidelis nostri dilecti egregii ... indefessa sollicitudine fidelis obsequii se reddidit sumpme gratum... Sed et in aliis cunctis negotiis gerendis et rebus bellicis, antelatus Johannes Kenderes, cepte dudum fidelitatis opera, continuo cremento augens a primordio sue etatis usque ad hec tempora pro sacra corona regni nostri continuus atque utilis fuit, et nunc prudentis consiliarii, nunc vero strenuissimi militis egit officium."

²⁴ I. Drăgan, *Un model de ascensiune socială în Transilvania voievodală: Ciulanii*, în *Arhiva genealogică*, I(VI), 1994, nr. 1-2, p.35-47.

7. *Ioan de Breazova (Johannes de Brazowa)*. "Alesul" Ioan de Breazova, fiul lui Mihai - împreună cu fratele Petru și Petru de Cârnești, probabil o ruda - apare o singură dată, în 7 octombrie 1464, într-un act de danie emis de rege în timpul campaniei împotriva turcilor, prin care i se dăruiau cinci posesiuni hațegane²⁵. El îndeplinea funcția de castelan al cetății regale Timișoara, care a funcționat și ca reședință temporară a Corvineștilor și centru de comandă al sistemului defensiv din Banat.

8. *Pogan de Bretea Română (Petrus Pagan de Olah Berekthe)*. Familia s-a ridicat în timpul Corvineștilor, Gheorghe (*Gerke*) de Bretea fiind confirmat împreună cu frații săi în stăpânirea moșiilor familiale din Bretea, Covragiu, Vâlcele Bune, Vâlcele Rele și Bățălar, la circa o lună după urcarea lui Matia pe tron, pentru merite ostășești etalate și sub Iancu, încă din tinerețe²⁶. Ulterior, familia împrumuta cu bani pe Betleneștii din vecinătate, folosind, ca zălog moșii ale acestora. Petru Pogan a intrat în slujba episcopului catolic de la Alba Iulia, fiind menționat în funcția de castelan al cetății Gilău între anii 1495-1497.

9. *Arca de Densuș (Arca de Demsews)*²⁷. Familia descinde dintr-un oltean cu acest nume, probabil de viță boierească, care s-a căsătorit către 1450 cu Neacșa din familia Mușineștilor din Densuș. Fiul lor, Ladislau Arca (cca. 1450-1502) a luat-o în căsătorie pe Ana Ungur de Nădăștia, sora "măritului" Ioan Ungur. Pe baza acestor înrudiri, Arceștii s-au instalat rapid în rândul elitei nobiliare hațegane și și-au constituit un domeniu întins, provenit în parte din moștenirea Neacșai din averea Mușineștilor. Ladislau Arca a fost împluternicitul familiei Ungur pentru moșiile sale din Hunedoara, iar pe fiii săi Ștefan (+cca.1482) și Ioan Arca (+1511) i-a dat în serviciul episcopiei de Alba Iulia, primul ca preot, al doilea ca familiar al episcopului Ladislau Gereb. Pe baza acestei relații, Ioan Arca a obținut posesiunile numeroase ale desherentului Dionisie de Streisângeorgiu de la familia Gereb, căreia i le donase regele, dar care nu putuse să se puna în stăpânire, datorită opoziției obștii hațegane. Dania episcopală era condiționată de existența familiei pe linie masculină și, probabil, de relația de familiaritate. La rândul lor, Arceștii aveau familiari, precum acel Ivașcu de Băiești, ucis într-o încăierare cu nobilii din Clopotiva. Ioan Arca și-a pierdut moșiile în anul 1504, în urma mutilării unor robi țigani, în favoarea banului de Severin Barnaba Belai, însă opoziția rudelor din elita hunedoreană și hațegană, a amânat parțial dezastrul până la moartea sa, când dispare linia masculină a familiei.

10. *Petru de Bârsău (magister Petrus de Berekzow)*. Magistrul Petru fiul răposatului Iacob de Bârsău obținea la 10 februarie 1448 din partea lui Iancu de

²⁵ Izvoare Hațeg, I, 258.

²⁶ *Ibidem*, 196, actul din 10 martie 1458, Buda.

²⁷ A.A.Rusu, I-A. Pop, *Familia nobiliară românească Arca din Țara Hațegului (sfârșitul sec. XV - încep. sec. XVI)*, în AMN, XXI, 1984, p.211-225.

Hunedoara prima diplomă de blazon cunoscută în Transilvania²⁸, în cuprinsul căreia sunt narate faptele de arme din campaniile de la Varna și din Austria. Reprezentarea, de buna calitate, pare să fie reproducerea grafică a faptelor de vitejie prezentate în preambul, cuprinzând în esență un bust de soldat pedestraș bine echipat, rănit de o săgeată la gât, iar în creștet un bust de turc. Bârsăul se afla pe domeniul cetății Deva, la 1448 sub autoritatea voievodului Iancu, mai târziu chiar în proprietatea sa. Este posibil ca diacul Petru de Bârsău, angajat ca avocat chiar de conventul din Cluj Mănăstur, zece ani mai târziu, într-o companie intelectuală aleasă²⁹, să fie una și aceeași persoană. Alte informații despre el nu avem, însă calitatea de avocat, care indică un om instruit, probabil cleric, și recompensa excepțională obținută, ne trimit către un personaj important din entourageul lui Iancu, capelan, secretar al cancelariei etc. Despre familia lui Petru de Bârsău nu cunoaștem alte detalii, deși în act sunt menționați și frații săi, nenumiți; el însuși, de formație preot, n-a avut urmași direcți.

11. *Dej de Timișel și Iclod* (*Dees de Themesel, Desy de Iklod*). Familia este originară din elita cnezială a districtului Mehadia, cel mai vechi înaintaș cunoscut fiind Petru fiul lui Dej menționat la anul 1387. Familia s-a ridicat în ierarhia socială odată cu Iancu de Hunedoara, în "familia" căruia au intrat membrii săi. Un alt Petru Dej apare ca *egregius* încă la 15 septembrie 1444, când voievodul găzduia chiar în casa sa din Timișel și îi oferea un act de protecție la încartiruire și la jaful armatelor aflate în trecere prin zonă³⁰. Trei ani mai târziu "aleșii" Mihai Dej și Ladislau, fiii raposatului Petru, erau confirmați în părțile lor din moșiile Timișel și alte șaisprezece din districtele Mehadia și Lugoj³¹, pentru merite în luptele cu turcii. Unele dintre acestea (Luncavița, *Toplichaan*, Bartești, *Gedefalva* și Cuiești) sunt stăpânite în devălmășie cu nobili locali, probabil încă din faza cnezială, iar faptul trimite către ideea unei "familiarități" între fruntașii din Timișel și mărunții nobili de sat din aria domeniului lor. Mihai Dej din Timișel a făcut parte din delegația nobilimii bănățene, aflată la Viena în august 1457, unde a obținut de la rege cunoscutele acte privilegiale pentru districtele românești din Banat. El se afla, prin urmare, în tabăra regelui, pe când alți membri ai familiei se găseau în tabăra Corvineștilor și nu excludem chiar o opțiune deliberată și coordonată în această privință, pentru ca familia să fie în mod sigur în tabăra învingătorilor. Un văr, după cât se pare, al celor de mai sus, Petru Dej (*Desy*), aflat la curtea regală³², primea de la Matia în mai 1464, împreună cu un alt "ales" Nicolae de Balota, posesiunea Fârdea, din comitatul Timiș, cu pertinențele sale, în

²⁸ Publicată de Adrian A. Rusu, în *Sargetia*, XV, 1981, p.92-99.

²⁹ Zs. Jakó, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, Budapest, 1990 (în continuare: *Jakó*), I, 1320.

³⁰ *Hazai okmánytár.*, VII, 412.

³¹ Pesty, *A szőrényi vármegyei hajdani Oláh kerületek*, Budapest, 1876, p. 70-72, actul de danie cu titlu de nouă donație din 26 martie 1447, Buda.

³² *Hurmuzaki-Densușianu*, II/2, 200.

fapt, districtul omonim, pe care îl stăpâneau de un timp neprecizat³³. Împreună cu fratele său Ioan, amândoi menționați și cu porecla "*olahus*", au dobândit pe la 1470 posesiunea Iclod și altele din comitatele Dabâca și Cluj, foste ale infidelului Martin de Iclod³⁴. O însemnare genealogică în limba maghiară de pe la 1540 îi amintește pe Ioan ca fost comite al cămării de la Turda (*erdely kamor ispan*), iar pe Petru ca fost cubicular regal (*Mathia kyrlnak komornyka*)³⁵, funcții încă neatestate din alte surse, dar în consonanță cu evoluția celor doi. La fel ca și Ioan Căndreș în Sătmar, frații Dej s-au instalat rapid în rândul elitei nobiliare din comitatul Dăbâca, înrudindu-se prin căsătorii cu familiile Farkas de Herina, din Jucu (*Suki*), din Alunișu (*Kecheti*) și Erdely de Șintereag (*Somkere*)³⁶. Prin dani, cumpărături și zalogiri, familia Dej de Timișel a strâns un domeniu destul de întins, răspândit în comitatele Timiș, Dăbâca, Cluj, Turda, Borsod și Abauj, pe care au încercat să-l concentreze prin schimburi cu posesiunile depărtate de reședința din Iclod. Petru Dej a avut trei fiii, dintre care Emeric a făcut carieră la Curte, devenind baron al regatului, mare stolnic (*magister dapiferorum* 1504-1508) și trei fiice. Dispărut prin 1510, la o vârstă înaintată, el este destul de frecvent pomenit în documente ca participant la dietă, avocat și jude comun, în virtutea poziției eminente în rândul nobilimii din zonă. Fratele său Ioan, amintit ca strângător de dări în Bistrița la 1474, a murit în 1493, lăsând ca urmași un fiu, Francisc, preot, și două fiice.

12. *Mâtniceanu* (*de Mothnok, Muthnoki*). Familia cnezilor din Mâtnic a înțeles devreme sensul transformărilor sociale impuse de regalitatea ungară la mijlocul secolului al XIV-lea. Încă la 1352 Iuga și Bogdan, fiii lui Ștefan de Mâtnic, primii membri cunoscuți ai familiei, obțineau danie pentru Ohaba Mâtnicului cu drept cnezial. La 1387, același Bogdan *Olahus*, căpăta posesiunea Mărul de pe valea Bistrei, iar un fiu al său, Nicolae făcea parte din capitlu de la Alba Iulia³⁷. Încă din anul 1375 Mâtnicenii apar desemnați în acte ca nobili, situație întâlnită destul de rar la români în acea vreme. Făceau parte încă de la început din elita districtului (caran)-sebeșan, unde îi întâlnim chiar mai mulți deodată, ca membri ai scaunului de judecată, personaje influente, care aplanau conflicte sau întâreau cu propriul sigiliu actele emise de instanța de judecată a nobililor și cnezilor români. Ei s-au găsit, după împrejurări, în raporturi de concurență sau matrimoniale cu ceilalți "aleși" bănațeni: Măcicășenii, Bizerenii și

³³ Pesty, *Krassó*, III, 317.

³⁴ Hurmuzaki-Densușianu, II/2, 184

³⁵ Karácsonyi János, *Az Iklódi Désy családról*, în *Turul*, XI, 1893, p.99-100.

³⁶ Petru Dej s-a căsătorit cu fiica (Barbara?) lui Nicolae Farkas de Herina, fratele sau Ioan cu Caterina de Alunișu, ulterior cu Anghelita de Jucu, iar Ioan fiul lui Petru cu Clara Erdely de Șintereag (*Jakó*, I-II, passim)

³⁷ A se vedea, pe larg, T. Popa, *Familia Mutnic*, în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, 13, 1944, p. 526-538.

Dejeștii, iar cu orășenii "oaspeți" din Caran în conflicte de mai multe decenii. Afirmarea familiei s-a datorat, ca și în alte cazuri, Corvineștilor, în slujba cărora s-au pus numeroșii descendenți ai lui Bogdan Românul. La 17 februarie 1458, la puține zile după sosirea sa la Buda, Matia Corvin îl trimitea pe "alesul" Ștefan (fiul lui Dionisie poreclit Zaicu) de Mâtnic (*fidelem nostrum egregium Stephanum de Muthnok*) să ducă orășenilor din Bardejov (ung. Bartfa) vestea eliberării sale³⁸. În același an, probabil, Ștefan și fratele său Mihai de Mâtnic au fost numiți bani ai Severinului, unde îi întâlnim în anul următor. Ștefan se afla în funcție și în anul 1467 - fratele sau murise în acest interval - iar în anul 1471 obținea un act de danie, în care erau elogiata faptele sale de credință și de arme, încă din timpul lui Iancu de Hunedoara "punându-și persoana și avutul sub loviturile neprevăzute ale sorții"³⁹. Dintre urmașii lor, am identificat deocamdată pe Petru More de Mâtnic (*More de Muthnok*), unul din cei trei "emisari, familiari și avocați" ai ducelui Ioan Corvin, care au susținut plângerile sale la 5 iunie 1495 înaintea tribunalului regal⁴⁰. Credem ca tot el este acel Petru More pomenit ca tezaurar regal și curtean și care a mijlocit la 1494-1495 un tratat de pace cu turcii, făcând el însuși o călătorie la Constantinopol⁴¹. În același timp, la cancelaria regală se afla un văr al său, notarul Mihai de Mâtnic, fiul Anei Mâtniceana și al lui Nicolae Orsag de Rudinț și nepot al lui Ioan Bogdan de Mâtnic. Ioan Tatar de Bizere, căsătorit cu o mâtniceană, a fost tatăl lui Iacob de Mâtnic, curtean (*aule familiaris*) recompensat de rege la 1472, pentru "mai multe solii ale noastre și expediții armate, făcute nu fără curgerea sângelui său și cheltuieli" cu două moșii hunedorene⁴². La începutul secolului următor, o rudă a sa, Petru de Mâtnic (*Mutnoki*), s-a căsătorit în aceleași părți hunedorene cu văduva lui Petru Pogan de Bretea. Am mai reținut dintre membrii acestei familii numeroase și influente pe Dionisie de Mâtnic, castelan la Sefdin în comitatul Arad⁴³, dintr-o ramura așezată, se pare, în acea zonă, și pe Vasile de Mâtnic (*Blasius Mothnoky*), orășean în Caransebeș, ruda cu familia Dej de Timișel. Domeniul familial al mâtnicenilor este dificil de conturat, întrucât diferitele ramuri ale familiei au ieșit pe rând din indiviziune, sporind partea

³⁸ Kaprinai, *Hungariae diplomatica temporis Mathiae de Hunyad regis Hungariae*, Wien, 1767I, p. 492. Actul e semnat de regele însuși "Matyas m.p."

³⁹ Actul de confirmare pentru pădurea Lozna din 12 februarie 1471, pentru Ștefan și frații săi de tată (Ladislau) Zaicu și Alexandru, la Pesty, *Krassó*, III, 324: "persone et rebus suis fortune casibus submittendo".

⁴⁰ *Hazai okm.*, VII, Győr, 1867, 311.

⁴¹ Bonfinius, Lipsiae, 1771, p.741. În registrul socotelilor regale, sub data de 13 februarie 1494 este consemnat: "*Petro More misso in legationibus ad imperatorem Turcorum pro expensis 300 fl.*" (J. Chr. Engel, *Geschichten des ugrischen Reiches und seinen Nebenländer*, vol. I, Halle, 1797, p.86). Este interesant de consemnat și faptul că solii turci aflați în Ungaria în martie-aprilie 1495 au fost însoțiți de Petru Vistier (Tarnok) de Măcăcașu, numit ban de Severin la finele anului precedent (*Ibidem*, p. 106, 111)

⁴² *Csánki*, V, p.211.

⁴³ Márki, *Arad varmegye és Arad sz. Kir. Varos története*, Arad, 1892, I, p.323.

moștenită cu posesiuni dobândite pe diverse căi. De pildă, banul Ștefan cu frații săi dețineau nouă posesiuni în districtul Caransebeș în frunte cu Mâtnicul, pe care le puneau într-o înfrățire de moșie cu Ladu de Armeniș⁴⁴. Cu acest prilej este menționat turnul de piatră (*turris lapideus*) din satul Mărul, care subliniază poziția socială preeminentă a familiei. Despre confesiunea ei nu există dubii: mâtnicenii sunt catolici, unii chiar fervenți susținători ai mănăstirii minorite din Caransebeș, precum banul Mihai și un Ioan de Mâtnic, ale caror familii au fost primite, pe acest considerent în confraternitatea ordinului.

13. *Măcicaș (de Machkas, Machkassy)*. Deși comparabilă prin vechime, preeminență în districtul (caran-)sebeșan, bogăție, merite militare, aderență (măcar în parte) la catolicism cu cea din Mâtnic, componenții familiei nobililor din Măcicașu au ajuns mai târziu la poziții oficiale, care să-i califice ca *egregii*. Din cele șapte ramuri cunoscute la mijlocul secolului al XV-lea, doar cea a lui Ladislau de Măcicașu s-a distins prin doi dintre membrii săi. Petru Vistier (*Tarnok, tavernicus*) este menționat între anii 1478-1484 în calitățile de curtean și vistier⁴⁵. În 1487 a fost numit în fruntea cetăților Segnia (*Senj, Zengg*), cea mai importanta poziție a regatului ungar pe litoralul adriatic, pe unde se derulau relațiile sale cu republica venețiană, și Krupa (*Egregius Petrus Tharnok Segniensis et dicti castris Kruppa capitaneus*)⁴⁶. În această funcție importantă l-au prins evenimentele anului 1490, în care, cel puțin la început, pare să fi rămas fidel ducelui Ioan Corvin, care pierduse lupta pentru tron și se vedea părăsit de numeroși familiari, trecuți în tabăra adversă. Într-o scrisoare impresionantă, prin care îi solicita înțelegere pentru amânarea unei datorii de 1500 florini, tânărul Corvin i se adresa cu "preaiubite Petre", socotindu-l singurul dintre toți familiarii, care a manifestat recunoștință față de binefacerile regelui Matia, stând alături de fiul său, ajuns în dificultate, cu credință desăvârșită⁴⁷. Bunele raporturi n-au durat însă prea mult, deși Ioan Corvin căpătase comanda peste Croația și Dalmația. La 30 noiembrie 1494 Petru Vistier era numit, împreună cu Iacob Gârlișteanu, ca ban al Severinului, iar câțiva ani mai târziu se găsea între cei câțiva acuzați de către duce că și-au însușit ilegal bunuri din patrimoniul familiei hunedorene. Pe lângă posesiunile moștenite în districtul Caransebeș, care nu puteau fi prea întinse la o familie așa de numeroasă - nu e exclus chiar să fi renunțat la ele în favoarea fraților săi rămași acolo, întrucât nu

⁴⁴ Pesty, Szörény, III, 81

⁴⁵ Csánki, V, p. 12, 222.

⁴⁶ Blagay okl., p. 424.

⁴⁷ Thallóczy L., *Jajcza (bánságvár és város) története*, Budapest, 1917, p. 80-81: "Recolite igitur carissime Petre solus inter ceteros familiares nostros de beneficiis paterne maiestatis, nam pauci sunt, qui beneficia paterne maiestatis reminiscerent, compatiminique de tantis et et maximis oppressionibus nostris, quibus post mortem genitoris nostri afflicti sumus, nunc quoque affligimur, et ostendatis vos fore talem fidelissimum, qui inter alios nostros solus de beneficiis dicte paterne maiestatis memor fuistis et nobis ad extremum usque bonum servivistis..."

apar documentar în posesia sa - , Petru Vistier și-a creat un domeniu în comitatul Hunedoara, prin danii, moșteniri și diferite tranzacții, facilitate și de căsătoria cu Elena de Rapolt, din nobilimea hunedoreană⁴⁸. În comitatul Timiș posedă o jumătate din cetatea și târgul *Cziko-wasarhel* (sau Patcovăț - disp.)⁴⁹. A murit probabil în anul 1501, când este menționat Barnaba Belai ca ban de Severin, cel care i-a preluat atât funcția, cât și văduva, împărțind averea banului Petru cu fiul său Ioan Vistier și nepotul Gașpar de Măcicașu, fiul fratelui său Ioan.

Fratele sau Iacob de Măcicașu, probabil mai vârstnic, a avut grija moștenirii părintești, rămânând în Banat. În perioada 1470-1478 este menționat în funcția de castelan de Jdioara⁵⁰, cetate de lângă Lugoj, aflată în posesia familiei Pongraț, rudele Corvineștilor. El a fost beneficiar al mai multor danii regale, singur sau împreună cu frați și rude, care conturează domeniul bănățean al familiei lui Ladislau de Măcicașu, în cadrul căruia am putut număra 28 de sate și părți de sate⁵¹.

Mai notăm catolicismul indiscutabil al familiei, ilustrat de numeroșii Iacob și Doroteea, chiar și Emeric, sprijinul acordat călugărilor minoriți, în confraternitatea cărora era primit un Iacob de Măcicașu cu soția Ana chiar de către Ioan de Capistrano, în anul 1455, în timpul campaniei sale prozelite din zona Banatului și Hunedoarei⁵².

14. *Bizere (de Byzere, Bizerey)*. Familia nobililor din Bizere s-a afirmat cu putere la începutul secolului al XV-lea, prin Ladislau fiul lui Petea și fiii săi Ladu, Ladislau Lehaciu, Ioan și Petru "Viteazul", toți patru remarcându-se în luptele din primele decenii sub conducerea regelui Sigismund și a comitelui de Timiș Pippo de Ozora contra anarhiei feudale și a primejdiei otomane. Primul "ales" al familiei a fost Nicolae de Bizere, din generația lui Iancu de Hunedoara, tovarăș și colaborator al său încă din anii '30. La 29 noiembrie 1433 este menționat pentru prima oară în calitate de cavaler al curții regale⁵³. Odată cu numirea lui Iancu în

⁴⁸ Posesiuni în valea Mureșului și a Streiului: Pișchinți (*Urkundenbuch*, VII, 4649), Rapolt, Totia, Bulbuc, Băcăinți și Sărăcsău (*Csánki*, V, p.222; DI. 30936), Orăștioara de Jos, - de Sus, Bucium, Ludești, Putinel, Costești, Cigmău, Tewrek (*Csánki*, V, p.239). De la Nicolae Bethlen a deținut, prin schimb cu posesiuni din Dabâca și Solnocu Interior și ca zălog Bretea, Măceu și Plopi (*Csánki*, V, p.163-164)

⁴⁹ *Csánki*, II, p.12.

⁵⁰ Pesty, *Krassó*, III, 425; Pesty, *Szörény*, III, 94

⁵¹ Măcicașul de Jos (Jupa), Thews de Jos, Tincova (de la care familia se va numi mai târziu Măcicașan - Mátskási de Tincova), Perlo, Dobrogesthe de Jos, Valea, Secaș, Alkotesth (Feneșan, *Documente bănățene, 1440-1653*, Timișoara, 1981, 8), Sidimirpataka, Dragotenești, Tinko (Pesty, *Oláh ker.*, p.79-80), împreună cu nobilii Fiat de Armeniș posesiunile Goleț, Padurencz, Mirăia, Petroșnița, Bocoștița, Vălișoara, și Cerneți (Pesty, *Szörény*, III, 82). El mai stăpânea la Chynthe, Ciuta, Săsești, Ruginos, Toplița, Leurdis, Alb...(Pesty, *Krassó*, III, 320), Igazo, Crivina și Mărculești (*Ibidem*, 321)

⁵² *Hurmuzaki-Densușianu*, II/2, 46

⁵³ *Ibidem*, II/2, 582.

funcția de ban de Severin, a intrat în serviciul acestuia, în calitate neoficială de viceban, alături de nobilii din Cerna și Densuș⁵⁴. Ca familiar credincios al lui Iancu de Hunedoara, l-a însoțit pe acesta în marile sale campanii și a îndeplinit funcțiile de vicecomite de Timiș între anii 1443-1445, castelan de Bran în (1448) și de Stremț (1457)⁵⁵. Din familie s-au mai remarcat fiul său Nicolae (1448+1491), fratele Ladislau zis Gaman (1448-1478), aflat în serviciul regelui Matia la începutul domniei, și fiul său Gheorghe Gaman (1475-1505), care a devenit liderul familiei în ultima parte a veacului XV, Ioan de Bizere, (1490-1515), fiul lui Ladislau al lui Ioan, familiar al ducelui Ioan Corvin. Cu toții sunt urmașii lui Ladislau Lehaci și Ioan, care s-au despărțit de timpuriu de ceilalți doi frați Ladu și Petru Viteazul, cele două ramuri ducând o lupta acerbă pentru moștenirea averii strămoșești. "Alesul" Nicolae a recurs chiar la mărturie mincinoasă pentru a uzurpa moșiile vărului său Ladislau fiul lui Ladu, acuzându-l în fața regelui de infidelitate. A fost nevoie de mărturia adunării nobililor și cnezilor din districtul Caransebeș pentru a se restabili adevărul și a guvernatorului însuși pentru împăcarea celor două tabere⁵⁶. El a mai dobândit pentru meritele sale în serviciul lui Iancu de Hunedoara, posesiunile Recaș și Zegehaza în comitatul Timiș, o pătrime din cetatea Drencova de pe Dunăre cu domeniul aparținător, s-a înfrățit cu Iacob de Racovița, ale cărui moșii le vor folosi Bizerenii circa două decenii, pe durata prizonieratului la turci a fiului acestuia Ladislau Pribeagul (*Pribek*). În Caransebeș familia mai posedă un loc de casă și o moară încă din 1428 și cu siguranță și-au construit o reședință și acolo, la fel cu ceilalți fruntași din zonă. Către sfârșitul secolului, Gheorghe Gaman se înstăpânea treptat și asupra părților vărului său primar Nicolae, fiul lui Nicolae, care n-a avut urmași masculini. Cu ocazia unui partaj și înfrățiri cu Ioan, fiul lui Ladislau, văr de al doilea, erau înregistrate numai din moștenirea comună a bunicilor lor, Ladislau Lehaci și Ioan un număr de 25 de posesiuni în districtele Caransebeș și Bârzava⁵⁷. La fel cu alte familii nobiliare românești, Bizerenii și-au avut reprezentanți în clerul catolic, prin Matia, fiul acestui Ioan, custode, apoi lector la capitlul din Arad⁵⁸. Bizerenii au fost

⁵⁴ Împreună sunt recompensați cu posesiunile Recaș și Zegehaza din Timiș pentru cheltuieli în valoare de 5000 de florini, făcute din averea proprie, pentru întreținerea cetăților din Banatul de Severin (Pesty, *Szörény*, III, 55; *Hurmuzaki-Densușianu*, I/2, pag. 685, 687).

⁵⁵ Engel P., *Magyarország világi archontológiája 1301-1457*, II, Budapest, p. 37. Pentru Bran, vezi și Gernot Nussbächer, *Din cronică și hrisoave*, București, Edit. Kriterion, 1987, p.33-34.

⁵⁶ Pesty, *Szörény*, III, 62: "de compositione multorum proborum virorum nobilium et specialiter magnifici et potentis domini Johannis de Hwnyad regni Hungarie gubernator". În litigiu s-au aflat posesiunile: Ohaba (Zabathfalva), Rawna, Vârciorova, Bizere, Calova, Plese, Meel, Nowakfalwa, Wolya, Alsosfalwa, Lachkan, Apadia, Ohabita, Izvorul Poganiului, Slatina și altă Ohabița.

⁵⁷ Pamântul strămoșesc (*ab avo et protavo*) din districtele Caransebeș și Bârzava : Bizere, Calova, Plese, Vârciorova de Jos, - de Mijloc, - de Sus, Ravna, Glâmboca, Meel, Slatina, Ohabița, Mihalenț de Jos, - de Sus, Hânsarova, Bolvașnița, Apadia, Laczkan, Săcel, Târnova, Bratova, Smykolcz, Prysyen de Jos, - de Sus, Bezne și (Pesty, *Szörény*, III, 114)

⁵⁸ La 1491 - custode (Márki, *Arad*, I, 374-375) și 1500 - lector (Pesty, *Szörény*, III, 119).

înruđiți și cu Dejeștii de Timișel, un Nicolae de Bizere, pe care nu l-am putu încă identifica, fiind menționat ca frate de tată al lui Petru Dej.

15. *Cerna (de Chorna, Charnay)*. Cermenii s-au ridicat din districtul Mehadiei în prima jumătate a secolului al XV-lea, dintr-o familie anonimă, despre care nu avem date mai devreme de 1402. Frații Mihai și Vasile (*Blasius*), fiii lui Stoian de Cerna, s-au distins în serviciul banului de Severin, Iancu de Hunedoara, fiind răsplătiți, alături de frații Mușina de Densuș și Nicolae de Bizere, cu moșiile Recaș și *Zegehaza*, ale desherentului Stanislav de Recaș. Între anii 1447-1454 cei doi frați îndeplineau funcția efectivă de bani ai Severinului, în slujba lui Iancu. Ei apar în acte ca bani, în realitate sunt însă vicebani⁵⁹, familiari ai guvernatorului, fiind calificați doar ca *egregii* și nu ca *magnifici* și socotiți între baroni, cum fuseseră, de pildă, frații Hunedoreni în aceasta funcție. Ei au stăpânit de asemenea trei pătrimi din cetatea Drencova, cu domeniul său, în temeiul unei danii a regelui Albert⁶⁰. După afirmarea de la mijlocul secolului familia a recăzut într-un relativ anonim, neputând să se ridice la puterea celor menționate mai sus. Urmașii lui Vasile de Cerna - un Mihai *Charnay* - sunt înregistrați la Recaș în Timiș și Ilia în comitatul Hunedoara la finele secolului.

16. *Danciu Caransebeș (Danch de Sebeș)*. Petru Danciu de Caransebeș, (vice)ban în perioada anilor 1452-1454, alături de Mihai de Cerna, după dispariția fratelui său Vasile, pare să fie originar chiar din oraé. Nu-i cunoaștem înaintașii; în schimb, un Ioan Danciu, fiu sau rudă, apare în anul 1474 ca jurat în scaunul orășenesc⁶¹.

17. *Gârlișteanu de Gârliște (de Gerlesthe, Gerlesthe(n)y)*. Apariția lui Iacob Gârlișteanu, viceban la Iaița între anii 141-1487, o vreme colaborator al lui Ladislau Ficior, apoi ca glorios ban al Severinului vreme de 15 ani (1494-1508) părea până acum mai degrabă meteorică, având în vedere faptul că reconstituirea genealogică a familiei ridica mari dificultăți. Căutând identitatea unui curtean din anul 1433 Ștefan Olahus fiul lui Stanciu de Radetești⁶², am găsit că așezarea respectivă figurează între posesiunile Gârliștenilor din a doua jumătate a secolului, iar acest Ștefan credem ca este identic cu Ștefan fiul lui Sebastian (!? - inexistent în onomastica română la acea dată; recte: Stanciu), menționat la anul 1410. În felul acesta, evoluțiile acestei familii din districtul Almăj devin mai coerente. Domeniul familiei nu pare să fi fost prea întins. La 25 februarie 1484 regele îl întârea pe "alesul" Iacob Gârlișteanu în stăpânirea celor opt posesiuni familiale, în frunte cu

⁵⁹ Cf. Engel, *op.cit.*, I, p.34, II, p.54.

⁶⁰ Pesty, *Szörény*, III, 65, 67. Pierzându-și actele, banul Mihai a fost obligat să recurgă la mărturia obștii nobililor din cele șapte "scaune" românești întruniți la Caransebeș, pentru a-și reconstitui dreptul de proprietate.

⁶¹ Pesty, *Szörény*, III, 86.

⁶² Engel, *op. cit.*, I, p. 508, II, p. 500.

Gârliște (azi Rudăria)⁶³. Mai stăpânea Rapolt, *Plessiva* și Vălișoara din danie regală⁶⁴, pomenita Radotești și probabil și altele dobândite în virtutea funcției de ban. La Caransebeș deținea o casă, pentru care a obținut imunitatea juridică în raport cu autoritățile orășenești⁶⁵. Un fiu al său, Gheorghe, căsătorit cu Eufrosina, fiica fostului său coleg Petru Vistier de Măcișu, a devenit ban de Severin în perioada 1520-1521⁶⁶.

18. *Danfi de Duboz* (*Danfi de Duboz*). Familia Danfi de Duboz este cea mai proeminentă din rândurile nobilimii românești din comitatul Timiș. Multă vreme s-a afirmat opinia singulară, conform căreia ea reprezintă una din numeroasele ramuri dezvoltate din munteanul Carapciu, emigrantul politic de la mijlocul veacului XIV. Recent, Viorel Achim, negăsind temei suficient acestei opinii, crede că familia ar descinde "mai degrabă din unul dintre cnezii locali, ale căror posesiuni au fost confirmate de puterea regală"⁶⁷. În ultimul sfert al secolului al XV-lea s-a afirmat Andrei Danfi, ca ban al Dalmației și Croației (1475-1476)⁶⁸ și ban de Severin, pentru scurtă vreme, alături de Ladislau Ficior (1491)⁶⁹. Ambele dregătorii nu mai erau socotite baronate la această dată, astfel încât Andrei Danfi este doar un *egregius*. Beneficiar al grației regale sub Matia, a trecut, ca mulți alții, la 1490 în tabăra adversă, ocupând chiar posesiuni ale ducelui Ioan Corvin⁷⁰ și beneficiind de donația unor posesiuni în comitatele Bichiș, Ciongrad și Arad⁷¹. Cam în aceeași perioadă, văduva unui Ștefan de Duboz, era primită în Confraternitatea Sf. Spirit⁷².

19. *Fiat de Armeniș* (*Fyath de Armenys, Ermenyes*). Familia Fiat de Armeniș este înrudită cu Măcișenii și Mătnicenii. Dacă identificarea vărului lor Ioan de Măcișu, menționat la 1480⁷³, este corectă, atunci *egregii* Ladislau (1467-1508) și Ludovic Fiat (1468-1501) de Armeniș erau veri și cu "alesul" Petru Vistier de Măcișu.

Frații Fiat s-au pus în serviciul regelui Matia Corvin, fiind destinați apoi curții reginei Beatrice. Ei au fost beneficiari a numeroase danii, din care unele transmit în mod vădit favoarea de care se bucurau cei donați. Astfel, Ladislau Fiat

⁶³ Feneșan, *Documente bănățene*, 9.

⁶⁴ Hurmuzaki-Densușianu, II/2, 245.

⁶⁵ Pesty, Szörény, III, 95.

⁶⁶ *Ibidem*, I, p.292, III, 138.

⁶⁷ V. Achim, *Les Roumains du royaume médiéval hongrois et les dîmes envers l'église. En marge d'un document d'Acta Romanorum Pontificum*, în RRH, XXXIII, 1994, nr.1-2, p.6.

⁶⁸ Fügedi, *op.cit.* p.113

⁶⁹ Márki, *op.cit.*, p.141.

⁷⁰ *Hazai okm.*, IV, 311.

⁷¹ Pesty, Szörény, I, p.287.

⁷² *Monumenta Vaticana Hungariae*, I/V, p.96.

⁷³ Pesty, Szörény, III, 89.

este unul dintre puținii posesori ai unui act având semnătura autografă a regelui⁷⁴, altul este dat "cu încuviințarea și buna plăcere" a reginei (*de consensu et beneplacita voluntate illustrissime Beatricis regine consortis nostre carissime*)⁷⁵. Chiar și de la Vladislav II Ladislau Fiat obținea în anul 1501 partea de avere a fratelui său, vinovat de crimă, care conform legii, se confisca pe seama coroanei⁷⁶. Cu acest prilej aflăm că frații Fiat dețineau în comun 26 de posesiuni în "districtul Caransebeș, comitatul Severin și Mehadia Mare"⁷⁷. La acestea s-au mai adăugat în perioada următoare încă cinci în aceeași zonă și târgul Geoagiu, ca posesiune legată de funcție (*honor*)⁷⁸. La 1493 Ladislau Fiat cumpăra un loc de casă în Caransebeș, oraș ce devenea din ce în ce mai mult "o reședință de nobili", cum va apărea vizitatorilor săi din secolul următor.

20. *Vucașin de Carașova* (*Wakasyn de Krassofew*). Familia Vucașin sau Arbănaș (*Orbonaz* - Albanezul) făcea parte din emigrația sârbă (albaneză) generată de înaintarea otomană și s-a naturalizat în mediul nobiliar din Banat. Gheorghe Arbănaș și fratele său Vucașin au intrat prin 1437 în stăpânirea cetății și domeniului cetății Carașova⁷⁹. În anii 1441-1442 Gheorghe Arbănaș îndeplinea chiar funcția de comite de Timiș și apărea într-un act chiar cu calificativul *magnificus*⁸⁰. În aceasta perioadă a stăpânit și cetățile Șoimuș și Bârzava⁸¹. Vucașin a fost căsătorit cu Cerna Căndea de Râu de Mori, sora lui Ioan Căndreș, în virtutea carui fapt, fiul său "alesul" Petru Vucașin cu fratele său Gheorghe cerea după 1490 pătrimea din averea bunicului său Căndea, ceea ce a generat un proces de amplexare⁸². În aceeași perioadă Ladislau Fiat de Armeniș apare ca *protector bonorum* al familiei Vucașin, ceea ce sugerează situații și raporturi pe care nu le cunoaștem din alte surse⁸³.

21. *Nicolae de Balota* (*Nicolaus de Balotha*) apare o singură dată ca "ales", în anul 1464 împreună cu Petru Dej de Timișel⁸⁴. Este și ultima sa mențiune și nu cunoaștem nici la ce anume se referă adjectivul *egregius*. Presupunem că la

⁷⁴ Actul din 3 septembrie 1480, la Pesty, *Szörény*, III, 89: "Mathyas Rex manu propria".

⁷⁵ Pesty, *Szörény*, III, 97.

⁷⁶ *Ibidem*, 125 și 124.

⁷⁷ *Ibidem*: Bukin, Poiana, Poienița, Petroșnița, Vălișoara, Gelacz (=Golecz), Slatina, Valea Seaca, Secaș, Valea Mare (Valemareh), Nireș, Sadova de Sus, - de Jos, Armenișu de Sus, - de Jos, Gyura, Feneșu de Sus, - de Jos, Gino, Criva, Bolvașnița de Sus, - de Jos, Huszarczky, Porecha de Sus, - de Jos, și Simonovaț.

⁷⁸ Timișelu de Sus, Gradiștea, Strâmba de Sus, - de Jos și Chemernika, în Pesty, *Szörény*, III, 132. Respectiv, *Csánki*, V, p. 54.

⁷⁹ Engel, *op.cit.*, I, p. 353.

⁸⁰ *Ibidem*, p.205, la 7 martie 1442 fratele sau "Vaccasen Orbanaz, frater et germanus magnifici comitis Themesiensis".

⁸¹ *Ibidem*, p.286, 413.

⁸² *Jakó*, II, 2885.

⁸³ Pesty, *Szörény*, III, 110.

⁸⁴ Pesty, *Krassó*, III, 317.

calitatea de curtean sau la o slujbă la curte, la fel ca în cazul lui Petru Dej. Un Mihai Balota trăia la 1511 în comitatul Timiș⁸⁵.

22. *Dolha (de Dolha, Dolhay)*⁸⁶. Nobilii de Dolha descind din Stanislav, voievodul românilor din Ung, ai cărui urmași s-au așezat la Dolha (=Câmpulung) în comitatul Bereg, pe valea superioară a Bârzavei, afluent al Tisei. Erau înrudiți, conform tradiției și însemnelor heraldice, cu cei din Bereg: Iloșva, Comloș, Bilca și Lipceni și cu maramureșenii din familiile din Sarasău, Rozavlea, Șieu, Petrova ș.a. Un nepot cu același nume, Stanislav (menționat între anii 1395-1435) fiul lui Ioan, căsătorit cu fiica voievodului Ioan (*de Janosvaydavalva*) al Maramureșului, a fost la rândul său, vicecomite al Maramureșului (1414-1416) și, în același deceniu, castelan la Hust și Muncaciu, în slujba lui Teodor Coriatovici, împreună cu fratele său Gheorghe "Pârcălab"(1398-1430). Un văr al lor, Mihai Voievod (1404-1463) era fiul lui Ștefan, voievodul românilor din Bereg, unde Dolhenii posedau reședințe nobiliare la Șarcad și Dolha. Așadar, avem de-a face cu o familie cu ascendență voievodala multiplă, care își pune amprenta și asupra generațiilor din intervalul studiat.

Dintre dolhenii acestei perioade s-a remarcat Ambrozie (1424+1473), participant la campaniile lui Iancu de Hunedoara, precum și la cele ale lui Matia Corvin, inclusiv cea din Moldova. Un act regal din 26 februarie 1463 îi recompensa "slujbele credincioase și alesele fapte de arme din diferite locuri și timpuri ale credinciosului nostru alesul Ambrozie de Dolha", "faptele demne de amintire", isprăvile glorioase, rănilor primite, atât în luptele cu turcii, cât și în cele cu alți dușmani⁸⁷. În anul 1442 a fost vicecomite al Maramureșului, în mai multe rânduri, jude nobiliar și om regesc la împlinirea poruncilor, a fost însărcinat să oprească importul ilegal de sare din Polonia. Ca semn de înaltă favoare regală, Matia Corvin i-a îngăduit să construiască la Dolha o "casă de piatră", în realitate, o fortificație, pe care dieta din anul 1471, la intervenția regelui speriat de comploturile aristocrației, va dispune să fie demolată, împreună cu alte construcții similare. Trecerea de care se bucura la Curte i-a adus "protecția și tutela specială" a regelui, pentru persoana, moșiile și bunurile sale. După ce i s-au confiscat posesiunile, în urma uciderii unui nobil din Sarasău, a reușit s-o împiedice pe cale juridică chiar pe Elisabeta, mama regelui, să intre în folosința lor, și în cele din urmă să obțină grația regală. Documentele păstrate consemnează nenumărate conflicte: procese de moștenire, încălcări cu mână armată, jafuri, omucideri, ofense la adresa autorității săvârșite de un personaj proeminent, pentru care lupta

⁸⁵ *Ibidem*, 367.

⁸⁶ Pentru familie rămâne fundamental studiul lui G. Petrovay, *A Dolhay család eredete, leszármazása és története 1366-1708*, în Turul, XI, 1893, p.71-82, 122-132, 161-176

⁸⁷ I. Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900 (în continuare: *Mihályi*), 263.

pe orice front și cu orice arme pare rațiunea sa de existență. Dolhenii au stăpânit în Bereg posesiunile Șarcad, Macaria și *Romanpatak*, mai depărtate de reședința de la Dolha și expuse vexațiunilor castelanilor din Muncaciu, pe care Ambrozie reușea să le schimbe cu două posesiuni din vecinătate Cușnița și Rotunda. Pe acestea, împreună cu Dolha, Zadnia, Bronca și Polonia, situate toate pe valea superioara a Bârjavei, reușea să le treacă, cu acordul regelui Ladislau V, de la comitatul Bereg la Maramureș. Aici a mai stăpânit cu titlu ereditar la Rozavlea, Lunca, Strâmtura și Poienile Șieului, sau ca danie, la Cuhea, Moisei ș.a. A cumpărat în Bereg Boureni (*Ekermezew*), Călăcenii, Ripinea și Între Ape (*Vizkewz*). Ambrozie de Dolha avea familiari nobili, precum Simion de Bocicoi și, caz unic în rândurile nobilimii române, dispunea de un preot de curte pe nume Bricciu. Catolicismul familiei, puțin răspândit în Maramureș, nu cobora în timp însă mai departe de tatăl său, primul care a exercitat funcții oficiale. În ce privește căsătoriile, Dolhenii s-au orientat înspre familii de nivel similar, din afara Maramureșului, din Satu Mare îndeosebi (Dorolțu, Carei) și neromânești. Fiul său Petru de Dolha (*Dolhay*) a intrat de tânăr la curtea regală, fiind menționat între 1490-1501 în calitate de curtean, vicecomis între 1503-1510 și cămăraș între 1513-1518. Poziția și meritele i-au adus mai multe danii regale, iar banii i-au sporit de asemenea domeniul.

23. *Mihai Tatul de Ialova* (*Michaelis filius Thathwl de Irholcz*) apare doar în doua documente ca *egregius*. Primul, din 3 iunie 1448, emis de Iancu de Hunedoara, prin care primea ca donație, împreună cu fratele său Bogdan, pentru meritele lor ostășești, posesiunile Crăciunești, Bocicoiu și Lunca⁸⁸. Al doilea, din 17 februarie 1457, de la Ladislau V, prin care i se donau posesiunile Iapa și Sarasău⁸⁹. El apare ca fruntaș al nobilimii maramureșene încă din anul 1444, când regele Vladislav I acordă nobililor din 19 localități din Maramureș jurisdicție deplină asupra supușilor lor neposesionați din tot cuprinsul regatului⁹⁰.

Mihai Tatul s-a pus în slujba regelui Matia, de la care a obținut confirmarea posesiunilor sale chiar în mai 1458, printr-un privilegiu⁹¹. După 1473 îl găsim cu reședința la Criva (*Thatul de Kirva*, - *de Taraskewz*) și Crăciunești, opunându-se cu alți maramureșeni pretențiilor familiei Dragffy de a reocupa moșiile strămoșești⁹².

Calificativul de *egregius* este legat probabil de o funcție militară sau administrativă din timpul lui Iancu de Hunedoara sau, poate, de statutul de familiar al acestuia, despre care însă nu avem mențiuni documentare.

⁸⁸ *Mihalyi*, 196.

⁸⁹ *Ibidem*, 232.

⁹⁰ Este singurul numit personal în privilegiul din 30 martie 1444, Buda (DI. 62826, pe care ni l-a împărtășit cu bunăvoință colegul M. Diaconescu).

⁹¹ *Ibidem*, 239, 240.

⁹² *Ibidem*, 300, 319.

La 1495 Vladislav II porunca conventului din Leles să pună o parte dintre dolheni în stăpânirea posesiunilor răposatului Mihai Tatul: Taras, Criva, Târnova (Kokenyes), Nereșnița, Ganea, Crăciunești, Bocicoiu și Lunca și a părților din Ialova, adică asupra părții din moștenirea sa la care aveau un anumit drept⁹³, ceea ce presupune că nu murise cu mult înainte.

24. *Ilosva (de Ilosva, Ilosvay)*⁹⁴. Familia nobililor din Ilosva, înrudită cu cele din Bilca, Dolha, Comloș și Lipceni, descinde dintr-un Tatomir *Olachus*, trăind în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Unii dintre componenții săi s-a așezat în localitatea geamănă Iloșva Mică (*Kisfalú* - Satu Mic), fiind cunoscuți sub numele *de Kisfalú*. La jumătatea secolului al XV-lea Iloșvanii stăpâneau posesiunile Iloșva Mare, Maxinești sau Maxineni (*Makzenfalva*), Iloșva Mică (*Kisfalú*), Ilonța, Vad (*Rew* - Brod), Certezul Românesc (*Olah Chertez*), Câmpia Ilosvei (*Ilosvamezew* - Karaszlo) și Patru Izvoare (*Neghforras* - Polyanka) de pe valea râului Iloșva. La 1470 ei mai aveau încă obligații de tip cnezial față de cetatea Muncăciu⁹⁵. Ladislau Crăciun (1451+1476) a reușit să-și sporească posesiunile pe seama unor danii și mai ales a socrului său Alexandru de Bilca, deținând la 1471 nu mai puțin de 19 posesiuni în Bereg și Maramureș, fiind astfel cel mai bogat nobil din comitat după cetatea regală a Muncăciului⁹⁶. Desprinderea de cetatea regală, la fel ca în alte cazuri similare, a provocat numeroase dispute cu dregătorii cetății și cu locuitorii de pe domeniul acesteia, pentru care au suferit vexațiuni, jafuri și au fost obligați să suporte procese dificile cu stăpânii cetății, care nu erau alții decât Corvineștii. Acesta poate fi un motiv important, datorită căruia Iloșvanii nu au beneficiat de o dregătorie, deși ei s-au distins prin avere și prestanță. Un fiu al lui Crăciun, Nicolae, era știutor de carte - s-a păstrat un act al său scris -, un nepot s-a căsătorit cu o dolheancă, membrii familiei Crăciun apăreau frecvent ca oameni regești ori ca arbitri. Toate acestea indică o familie de "aleși", fruntași ai nobilimii din comitat, deși, deocamdată n-am întâlnit un act în intervalul studiat, care să-i califice ca atare, probabil, cum arătam, deoarece n-au îndeplinit o funcție publică corespunzătoare. Petrovay presupunea că în această perioadă au căpătat și dreptul paloșului, pe care îl vor exercita în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

25. *Moga de Hălmagiu (Moka wayuoda de Halmagh)*. Voievodul Moga de Hălmagiu este primul, și deocamdată singurul, voievod român nobil, exercitând efectiv și funcția voievodală, intrat în categoria "aleșilor". Iancu de Hunedoara

⁹³ *Mihályi*, 353, actul din 19 martie 1495.

⁹⁴ A se vedea G. Petrovay, *Az Ilosvay család leszármazása*, în *Turul*, 14, 1896, p.19-27, 66-75, 97-110, 157-178.

⁹⁵ *Ibidem*, p.24.

⁹⁶ Trei pătrimi din Ilosva și părți din Dolha, Zadnia, Bronca, Bilca, Dubroca, Lucova, Pusta Comar, Mistița, Racolța, Lipceni, Herincea, Poiana Uliului(Keselemezew), Boureni (Ökörmezew), Călăcenii, Ripinea, Între Ape (Vizkewz), Berezna și Caloceia (*Ibidem*, p.25)

confirma cu titlu veșnic în anul 1451 credinciosului său Moga de Hălmagiu și fiilor săi Mihai și Alexandru voievodatul (*wayuodatum de*) Capâlniei, Hălmagiului și Băiței din comitatul Zarand, pe care îl stăpâneau din vechime⁹⁷. Moga este urmașul voievodului hălmagean Biborț, pomenit la 1359. Familia a fost confirmată mai devreme ca nobilă, era foarte înstărită, dispunea, la rândul său de familiari. Voievodatul său este vechea instituție românească, oficializată, pe domeniul cetății Șiria, care fusese confiscat de către Iancu după 1448 de la Gheorghe Brancovici. Afirmarea familiei Moga sub Iancu de Hunedoara se explică și prin legăturile lor de rudenie⁹⁸.

26. *More de Lupșa (More de Lupsa)*. Alexe More este primul din cunoscuta familie de pe valea Arieșului menționat ca "ales", în calitate sa de castelan de Diosgyör, între anii 1505-1508⁹⁹. Familia sa, după ce a pierdut în justiție, la 1487, cele două Lupșa, în favoarea "oaspeților" din Baia de Arieș, s-a relansat prin cumpărarea altor moșii în comitatele Turda și Cluj, cu bani acumulați probabil din exploatare aurifere, prin căsătorii și prin slujbe în garnizoanele sudice și ca familiari ai unor mari demnitari. Andrei More de Lupșa vindea în aprilie 1516 în fața conventului din Cluj-Mănăstur mai multe posesiuni din Croația unui croat¹⁰⁰.

27. *Ștefan Olahus de Sibiu (Stephanus Olahus de Cibinio)*. Tatăl umanistului Nicolae Olahus, rudă a Corvineștilor, refugiat politic din Țara Românească, a locuit o perioadă în Sibiu, unde i s-au născut și cei patru copii. Naturalizat ca nobil, a obținut mai multe moșii în comitatele Târnava și Alba. În anul 1501 îl întâlnim în funcția de cămăraș al cămării de sare de la Turda, aducătoare de venituri importante, iar în intervalul 1504-1520 a fost jude regesc al Orăștiei (*egregius Stephanus Olah judex regius civitatis Zazwaras*), într-un oraș "săsesc" și un scaun, în care românii erau dintotdeauna majoritari¹⁰¹.

Exista o categorie de fruntași ai nobilimii, în care intrau dregători de rang secund, locțiitori, care, deși nu sunt menționați de obicei ca *egregii*, se aflau în imediata apropiere a acestui nivel. Ei erau, de regulă, familiari ai dregătorilor, din rândul familiilor fruntașe ale comitatelor. Uneori, între aceștia și unii dintre cei citați mai sus, nu exista nici o deosebire de funcție sau de avere și avem convingerea ca în multe cazuri lipsa mențiunii exprese a calificativului în cauză este doar un accident al selecției întâmplătoare a documentelor istorice care ne-au parvenit. Din rândul *aulici*-lor evidențiem pe Cândreș de Sălașu, familiar al lui

⁹⁷ Márki, *op.cit.*, p.501; Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, III, p.523-524.

⁹⁸ Limpezite recent de către A.A. Rusu, *Un proces de moștenire din anul 1426 pentru stăpâniri la Grădiște (Sarmizegetusa) și implicațiile lui în Hunedoara și Zarand*, în Ziridava, XVIII, p.91-99.

⁹⁹ Csánki, I, p.758.

¹⁰⁰ Jakó, II, 3604.

¹⁰¹ Csánki, V, p.763; Hurmuzaki-Densușianu, II/2, p.520; - I.S. Firu, C. Albu, *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) (1493-1568), Texte alese*, București, Edit. Științifică, 1968, p.49-51.

Iancu de Hunedoara¹⁰² și pe Ladislau fiul lui Costea de Râu Barbat, curtean în timpul lui Matia Corvin¹⁰³, ambii provenind din familii de frunte ale Țării Hațegului.

În Maramureș, funcțiile de comite și vicecomite, ultima asociată cu cea de castelan de Hust sau Ronișoara, au fost îndeplinite adesea de către localnici din familii fruntașe, pe care documentele păstrate nu i-au reținut ca "aleși", deși în cazul comiților Simion Bizo de Cuhea și Ladislau Mare de Săpânța¹⁰⁴, acest lucru este de la sine înțeles. Dintre vicecomiți reținem pe Ioan de Domnești (*Urmezew*) la 1468¹⁰⁵, din familia căruia mai înregistrăm un paj la Curte la 1410, același Ladislau Mare și Mihai Mare de Săpânța, castelani de Hust la 1474-1475¹⁰⁶, Giula Fiță de Giulești (1487-1488)¹⁰⁷, Andrei de Criciova (1490)¹⁰⁸, Ioan Bogdan de Petrova (1508, 1519)¹⁰⁹, Mihai de Comloș (1512)¹¹⁰.

Într-o situație similară se aflau vicebanii Severinului, care erau în același timp și castelani de Caransebeș, rezidau aci, unde îi întâlnim frecvent prezidând scaunul de judecată. Ei erau familiari ai banilor, aleși, fără excepție, din rândul nobilimii de frunte din zonă: Iacob de Marga și Alexandru Șişman de Buziaș (1459-1467) sub banii din Mâtnic¹¹¹, Rayn de Caransebeș, voievod (1478)¹¹², Mihai Lazăr de Caransebeș și Dragul (de...?) la 1484¹¹³, Vasile de Plugovița (1489-1494)¹¹⁴. Un "ales" este și Ștefan Stoica, judele Caransebeșului, care îndeplinea și funcția de voievod sau comandant al garnizoanei staționate în oraș (1498-1505)¹¹⁵. Un asemenea voievod pare să fi fost și cel de mai sus, Rayn.

În aceeași categorie intrau și pârcălabii unor cetăți importante, care adesea erau și vicebani, vicecomiți, în general, locțiitori al unor importanți dregători. Acesta este, de pildă, cazul lui Nicolae de Hațeg, vicecastelan de Timișoara (1446)¹¹⁶, Iacob de Măcicașu și colegii săi, Ioan More și Vasa de Gamza, castelani la Jdioara, lângă Lugoj, în slujba puternicei familii Pongracz în intervalul 1470-

¹⁰² Hurmuzaki-Densușianu, I/2, 709, actul din 13 aprilie 1444.

¹⁰³ Csánki, V, p.156-157.

¹⁰⁴ Mihalyi, p. 465, 471, sub anul 1465.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p.483.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.522, 527, având coleg pe un Pavel Mare, a cărui origine n-o cunoaștem, castelan la Ronișoara.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p.587, 593.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p.599.

¹⁰⁹ G. Petrovay, *A dolhai és petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig*, în Turul, XV, 1897, p. 59.

¹¹⁰ G. Petrovay, *A Komlói Komlós család története 1344-évtől*, în Turul, XIII, 1895, p. 35.

¹¹¹ Pesty, *Oláh ker.*, p. 81.

¹¹² *Ibidem*, p.82.

¹¹³ Pesty, *Szörény*, 93.

¹¹⁴ *Ibidem*, 96, 110.

¹¹⁵ *Ibidem*, 113, 137.

¹¹⁶ Engel, *op.cit.*, I, p.442.

1485¹¹⁷, Vincențiu de Timișoara, castelan și vicecomite la Hunedoara între anii 1479-1483¹¹⁸, și tot acolo Petru More de Gepiș (1505-1509)¹¹⁹ și Ioan Bichiș de Faget, în continuare, între anii 1509-1523¹²⁰, Vasile Olah (*Blasius Olah*), castelan de Belgrad între anii 1514-1521¹²¹. Pentru unii, precum pomenitul Ioan de Breazova, castelanul de Timișoara, *egregius* Stoica, pârcălabul lui Iancu de Hunedoara la Chilia¹²² sau Petru, pârcălabul lui Ștefan cel Mare la Ciceu (*egregius Petrus Porkolab de Chicho*)¹²³, documentele păstrate sunt elocvente.

The leaders of the romanian nobility between 1440 – 1514

(Abstract)

The Romanians living between Tisa River and the Carpathians had greatly fallen under the rule of either the Hungarian feudals or under that of the Saxon or Szekler colonists, as it is well known.

They could resist in liberty for more centuries only in some sub-Carpathian or border regions and when they were related to the free Romanians who lived beyond the Carpathians: Maramureș-Berg in the North, Hațeg-Hunedoara, Banat of Severin an Făgăraș County in the South and locally in the basins of the Western Carpathians. In these places a Romanian nobility could appear: the cnezes or the boyards and their leaders: the voivodes.

The Hungarian Kings of the Anjou dynasty had frequently used the military force of these Romanians against the external danger of the Tartars and the Turks and, consequently, they gradually recognised through individual and group privileges the equality of these Romanian elite with the nobility of the kingdom. At mid the 15th century the process of juridical assimilation was practically finished and within the nobility of the kingdom a group of Romanian nobles had been constituted: nobiles Valachi. They were not very numerous, but they had strong individuality, due to their origin, the way of owning the land, due to their language and partially due to their orthodox religion and specially due to their experience in the battles with the Turks at the Southern frontiers of the kingdom.

¹¹⁷ Pesty, Krassó, III, p.425; Idem, Szörény, III, 94.

¹¹⁸ Csánki, V, 246-247.

¹¹⁹ Pesty, Krassó, III, 512.

¹²⁰ Pataki, *Domeniul Hunedoara*, p. XXXVIII, 139)

¹²¹ *Magyarország hadtörténete*, Budapest, 1986, p. 147.

¹²² *Urkundenbuch*, V, 2910.

¹²³ *Fontes Rerum Transylvanicarum*. IV, p. 50-51; Bánffy okl., II, 361; Jakó, II, 3126.

A famous personality appeared from this group, Iancu de Hunedoara (John Hunyadi), voivode of Transylvania and governor of Hungarian Kingdom, the well-known fighter and defender of the Christianity against the Ottoman Empire. Especially, during the time of reign of his family (1440-1490), the Romanian nobles consolidated their positions, their number, their status and their wealth, raising their social position, based on their military merits and on favourable policy of the central power.

The Romanian nobility could thus now mutatis mutandis the same social strata as the Hungarian nobility, that is: ordinary nobility, local gentry (potiores), higher nobility (proceres) and some families of barons and magnates (barones regni, magnati), to whom we may add some important number of conditional nobility on the domains of the Crown, of the Church and private ones. From among these categories we present only the families whose members were promoted to important state jobs: consellers, County Lord Lieutenants, Wardens of Southern banats (border military zone), castle commanders, higher judges, which permitted entering the category of higher nobility (proceres), who were called as egregii. Some of them belong to leading families of leading Romanian districts, who had been able to preserve their position even after their assimilation with the Hungarian nobility.

From the point of view of wealth, the elite of the Romanian nobility distinguished themselves within a period when the process of feudalisation and of disintegration of the royal property were ending. Thus, only three families: Corvin de Hunedoara (Corvinus de Hunyad), Dragfi de Beltiug (Dragfi de Belthewk) and Ungur de Nădăștia (Ungur de Nadasd) succeeded in obtaining properties larger than 100 villages, corresponding to their rank, although, besides these, some members of families Fychor and More de Ciula (de Chwla) and Dej de Timisel and Iclod (Desy de Themesel, - de Iklod) had also become barons. The other families could not overpass as wealth the conditions of local landlords, with properties varying from some villages to no more than about 30.

The paper identifies and presents short monographic files on the families and persons who belong to the second category of high nobility, so-called proceres. The 27 families registered with one or more members in this category are geographically divided as it follows: 10 from Hațeg-Hunedoara region, 11 from Banat of Severin and Timiș county, 3 from Maramureș-Bereg and 3 others from Zarand, Turda and Sibiu. This repartition especially demonstrates the contribution of these regions to the war with the Turks and the vassal (familiaritas) relationships with the Corvin ruling family. To all these we may add other about 25 families, who during this period gave at least one representative for important jobs, equivalent to the above mentioned ones, but generally their vassals (familiares) and deputies.

We mention hier only the representatives of some remarkable families. From Peșteana (Hațeg) raised egregius Andrei de Pesthyen, vasal of Iancu de Hunedoara and Mihai (1447-1479), member of the royal Court, county governor and ambassador in Valachia and Moldavia. The members of Cândeș and Căndreș related families (Kende, Kenderes), also from Hațeg district, became famous as military commanders and vasals of Corvin family. At the end of 15th century Mihai Kendefi participated as leader of nobility at Hungarian Parliament and member of the Court of Transylvania. Ioan Căndreș, who put the bases of the branch of Kenderesi family, was a member of royal Council under king Mathias and a famous military leader. His sons also activated in the structures of the royal Court.

From the large family of Vlad de Ciula, besides the barons Ladislau Fychor (1479-1492), Master of the Horse and Warden (banus) of Jaice (Bosnia) and Severin (Romanian Banat) and Gheorghe More (1489-1507), also Master of Horse and Warden of Severin and Belgrad, others three members became famous in military jobs: Nicolae Kende, Warden of Sabacz in Serbia (1494-1508), Mihai More vice-Warden in Belgrad (?-1521) and Ioan Wancha (1479-1489), chief-commander of Unguraș castle in Transylvania. Dej de Timișel (Dees de Themesel) family, from the Mehadia district belonged to the Banat elite and distinguished themselves as Iancu de Hunedoara's vasals. Petru Olahus (=the Romanian) was member of the royal Court as cubicularius and distinguished himself on the occasion of the suppression of the secessionist rebellion in Transylvania in 1467 and received the properties of a nobleman from Iclod (today in Cluj county), who had been executed and took the name Desy de Iclod. His son Emeric Desy became a baron at the beginning of 16th century.

The nobles of Mâtnic (Muthnok) from Caransebeș district, in the same Banat area, seemingly raised. Ștefan and Mihai de Mâtnic were in the service of young king Mathias, who made them Wardens of Severin (1458-1467). Iacob de Mâtnic was also member of the royal Court and a well known ambassador (around 1472), other Mihai was a royal notary and Petru More de Mâtnic was vasal at the Court of duke Ioan Corvin, the son of King Mathias. From the leading families in the Banat area we may also mention egregii Nicolae de Bizere (Byzere), knight of the royal Court (1433) and then intimate vasal of Iancu de Hunedoara, Mihai and Vasile de Cerna (Charna), Wardens of Severin (1447-1454), Petru Vistier de Măcișu (Tharnok de Machkas), chief commander of Segnia fortress in Dalmatia (1487-1494) and Warden of Severin (1494-1501), Iacob Gârlișteanu (de Gerlesthe), Warden of Severin (1494-1508) and Andrei Danfi de Duboz (Danfy de Duboz) Warden of Croatia (1475-1476) and of Severin (1491).